

5. Završetak.

Tako će budućnost gospodarstva biti raznovrsna. Nešto ostaje, staro se mijenja, novo nadolazi. Sva se ta promjena zbiva lagano, »organički«. Pri tome nema katastrofe, nema prekida, nema dramatičnog poleta. Nema sumnje: to je shvaćanje dugočasnije nego li ga je imao Karl Marx. Kako se napeto čita 23. poglavlje njegova »Kapitala«! S umjetničke strane možemo požaliti, što se realnost sasna drukčije razvila nego li je to Marx zamislio. No ako se hoćemo baviti znanošću, moramo se resignirati. Pravo je vazda dugotrajnije nego li krivo. Ipak moramo i to priznati, jer želimo da živimo za istinu. »Vitam impendere vero«.

Werner Sombart,
sveučil. profesor (Berlin).

Okultizam i lakovjernost.

G. 1924. sam pohađao državnu biblioteku u Münchenu. U dvorani za časopise izložen je silan broj okultističkih revija. Još ih više ima u sveučilišnoj Münchenskoj biblioteci. Jasno mi je bilo, da publika, ili bolje njemački intelektualci pohlepno traže takove stvari. To je karakteristično po naše doba. I prof. Seitz opaža: »Signatura je sadašnjosti rasplinula mistika prerazdraženog čuvstva i njegova poriva. Ljudi su nezadovoljni i okreću lice od praznog materijalizma i plitkog racijonalizma, koji se drže samo površnosti u prirodi i čovječjem duhu. Ljudi bi htjeli da prodru u dubine realnosti, ali ne pomoću spekulativnog umnog naprezanja — jer bi to tobože značilo uskrisiti »zastarjelu« metafiziku, koju je Kant u grob položio — nego pomoću niže duševne moći, kakova je naša fantazija. Tu fantaziju dižu izvan i iznad običnog nivoa i to pomoću visoke napetosti, počam od auto-sugestije do »trancea« spiritističkih medija, gdje naravna sklonost igra veliku ulogu« (Okultismus, Wissenschaft u. Religion. Rd. I. 9). Evo to je uzrok, što upravo ovi intelektualci, koji se ponose da im tobože ne treba vjere ili kršćanstva, sada upadaju u protivnost, t. j. vjeruju u — svašto. Ovako je bilo u doba francuskih naturalista pred francuskom revolucijom, kako je to nacrtao tako zgodno Weiss u svojoj Općoj povijesti. Ponavlja se dakle ono, što je zatekao sv. Pavao u Ateni u doba, kada je materijalizam i racijonalizam cvao u javnom životu i grčkoj filozofiji. Pavao im je to i dobacio riječima: »Atenjani! Vidim, da ste prevjerni« (Dj. ap. 17, 22). H. Henning kaže, da savremeni okultizam »vjeruje u sve, samo ne u prave činjenice« (u Zeitschrift für Psychologie 1924, 282).

Da je ovako, vidjet ćemo i po ovome članku.

1. Okultiste i njihova lakovjernost.

Ogledajmo nekoliko »znanstvenih okultističkih« primjera.

Francuz je Richet poznat u znanstvenom okultističkom svijetu. On navodi u svom djelu o parapsihologiji i parafizici (njem. prevod: Grundriss der Parapsychologie u. Paraphysik, Stuttgart 1923, str. 396), kako je Marta Béraud izvodila svoje fantome. Jednom je jedan takav fantom bio »kao živ«. Richet se htio o tome da uvjeri, pa pruži u blizinu njegovu flašicu napunjenu vodom baryta i uistinu opazi, da je disanje ili ugljična kiselina tu vodu zamutila. I dalje ovaj učenjak navodi, da je fantom imao gustu bradu, ali kao pričvršćenu, a dolje između zastora i crnog Martinog odijela bijahu dva bijela štapa, na koje se je fantom naslanjao. Richet je i fotografirao. Na fotografiji se vidi, da u Martinom lijevom rukavu manjka ruka... I gle! Richet u tome ne nalazi ništa zla. Još nešto. Richet je drugi put u sjednici vidio djevojku kao fantom, kojoj je on otkinuo uvojak vlasi i danas ga pažljivo čuva. O tome piše i sam Richet, da su taj uvojak »fine, bezbojne i prave vlasi« i ipak ih pripisuje fantomu duha, ne Marti, jer da ova ima kratke vlasi i da bi takova perika mnogo novca stajala. Na ovo se oborio Dr. Albert Hellwig (Cfr. Okkultismus u. Wissenschaft 14) i prigovorio je takovoj »znanstvenoj« metodi istraživanja. Ali odmah se javi drugi profesor, čak iz Amerike. Prof. Danmar veli Hellwegu: »Zašto duhovi ne bi smjeli biti veseli?« I dalje u svojoj brošuri pripovijeda, kako se za jedne spirističke sjednice kod Mrs. Caffrey pojavila mlada dama i pozvala g. profesora na ples. I on je s njom plesao Donauwalzer sat i pô(!) po svim pravilima te umjetnosti (Danmar, Geist-Erkenntnis. Empirisch-wissenschaftliche Erklärung der Geisterwelt. Leipzig 1925, s. 85.)

Spomenuti je Richet proučavao pojave, koje je ta Marta Béraud izvodila u Alžiru (cfr. »Život« 1925, str. 14.) Ondje su fantomi bili živi ljudi, koji su po sobi hodali i govorili. Kasnije je Richet poduzeo strožije mjere, pa je Marta mogla da proizvede samo koju ruku ili glavu kao fantom. Dapače je ta Marta priznala i pred 10 osoba, da je samo varala. Ipak Richet veli, da ne sumnja u istinu fantoma. Na to je Heuzé iznio imena tih deset osoba, kako je Marta stajala s njima u razgovoru. Marta se doduše »milostivo« uvrijedila na to javno pisanje i veli, da to ona nije priznala. Heuzé ju je pozvao, neka se s njime ona sastane i oni svjedoci, koji su u Parizu; drugim riječima, pozvao ju je, neka ga tuži sudu. Marta je B. zašutjela.

Tko dakle da vjeruje toj Marti? Svak mora da sumnja o njezinoj iskrenosti (Cfr. Gulat-Wellenburg, v. Klínckowstroen, Der physikalische Mediumismus I, 319). Ipak ne će da sumnja Richet; on drži sada kao i prije kod sličnih pojava, da su Martini fan-

tomi istiniti i realni; da tu nema prevare (1. c. 394). Tu je istu Martu (ili pseudonim Eva C.) za 15 sjednica kontrolirala posebna komisija Sorbonne i fantoma nije bilo nikakvih, jer je kontrola bila vrlo stroga (Cfr. o tome »Život« 1925, str. 14-16.); dapače je kontrola našla i dokaza (i zapisnički ih zabilježila), da Marta nije nevinna kod proizvoda svojih fantoma. Što na to Richet? On i dalje vjeruje u istinitost fantoma. (1. c. 416). Marta je izvodila svoje fantome i pred »Engleskim društvom za psihično istraživanje«. Ovo je društvo objelodanilo o stvari zapisnik i izjavilo, da pojave nijesu dovoljne, e bi se vjerovalo u njihovu istinitost. I ipak se našao učenjak, kakav je Dr. K. Osterreich, sveučilišni profesor filozofije u Tübingenu, koji piše da je spomenuta engleska komisija uvjerena o istinitosti pojava kod Marte (Der Okkultismus im modernem Weltbild, 1921, str. 117). Eto što čini strah ili bojazan, da bi možda mogle te pojave biti prevara! Ili je to napisao prije objelodanjenja navedenog zapisnika ili se možda oslonio na koga drugog pisca, koji ga je u zabludu zaveo. U svakom je slučaju taj ispad nedostojan jednog mirnog i ozbiljnog, kritičkog učenjaka, koji mora osloniti svoje tvrdnje na bolji temelj.

Još jedan primjer učenjačke lakovjernosti. Von Schrenck-Notzing (München) izdao je g. 1924. svoje djelo »Experimente der Universität u. im Laboratorium des Verfassers«. U tom djelu niže i mnijenja raznih profesora. Između ostalih zanimiva je izjava Dra. Leona Graetza, profesora u Münchenu. On veli, da je uzalud mislio na sve moguće načine, kako bi se moglo protumačiti fantome kod okultističkih sjednica, bilo umjetno bilo prevarno, pa jer ništa takova ne nalazi, to mora priznati da je sve ono istinito telekinetična pojava (str. 68). Dobro mu na to odgovara Dr. Hellwig (1. c. 59): »Ovako što može kazati samo onaj, koji nije dovoljno upućen u povijest okultizma«. Ta koliko je učenjaka držalo nešto istinitim, a kasnije se ustanovilo da je to bila samo obična prevara. Povijest okultizma ima dobar broj takovih primjera.

Ova je lakovjernost zahvatila i samog v. Schrenck-Notzinga, koji je inače mnogo napisao o okultističkim stvarima, ali žalibože i mnoge zaveo.

Engleska istražiteljica W. J. Crawford pripovijeda, kako se kod jedne sjednice dizao stol u vis i to ne u pravcu prema mediju; kada je tko pritisnuo taj stol, opazio je da on prema dolje pokazuje čvrst otpor, kao da je ispod njega neki balvan. Tu bi drugi ljudi odmah pomislili na balvan ispod stola ili bolje na nogu medija. Ne misli tako engleski učenjak. On tvrdi, da je taj balvan bio iz teleplazme medijeve. To je ono, što se navodi u logici »petitio principii« (Cfr. Hellwig, 1. c. 16).

Moll (Spiritismus, s. 60) pripovijeda, kako su na očađenoj ploči našli nekoliko slabih otisaka nogu, dapače pletenih čarapa. Čovjeku se i nehotice nameće da primjeti, da možda i duhovi nose

čarape!... Moll je slutio, da je medij nevidljivo izuo obuću. I uistinu nadoše na tu primjetbu kod medija na peti dosta čađe. Ipak jedan spiritist odmah reče, da to znadu napraviti zlobni duši, koji tako hoće da osumnjiče medije. Drugi je spiritist iznio drugo mnijenje. Po njemu mediji živo sebi predoče ono, što radi duh, pa kako je duh stupio na ploču i očadio svoju petu, to se isto moralo pojaviti i na nozi medija. A tako eto tvrde i traže isprike dva evropejska intelektualca!..

Hodgson je skupa s prestižijaterom Davey održao više eksperimentalnih sjednica pred izobraženim učenjacima. I nijedan učenjak nije bio u stanju, da protumači, kako su nastale razne pojave. Na to su spomenuta dvojica u posebnom spisu objelodanila i protumačila, kako se naravnim i spretnim načinom sve to izvelo. To im čovjek lako vjeruje, i to tim lakše, što te iste pojave sada može i sam izvesti. No uprkos svih tih izjava i okolnosti poznati engleski prirodoslovac Wallace piše, da je Davey pravi medij. Kada su sestre Fox izjavile, da su samo za zabavu izvodile svoje poznato prvo spirističko kucanje po zidu, napisao je Richet, da su mediji obično nestalni ljudi (1. c. str. 26); slično je napisao i o Marti Béraud, kada je ova priznala sucu u Alžiru, da su njezini fenomeni bili nedužni trikovi.

2. Schrenck - Notzingova lakovjernost.

Schrenck - Notzing je izdao ova tri važna okultistička djela: 1. *Materialisations-Phänomene. Ein Beitrag zur Erforschung der mediumistischen Teleplastie* (München 1914); 2. *Physikalische Phänomene des Mediumismus. Studien zur Erforschung der telekinetischen Vorgänge* (München 1920); 3. *Experimente der Fernbewegung* (Stuttgart 1924). Oglledajmo malo i ta djela, da vidimo kako se lakovjernost zrcali i u tim djelima znanstvenog rada.

U prvoj knjizi opisuje v. Schrenck-Notzing jednu sjednicu, u kojoj je spomenuta Marta imala nad sobom i svojim naslonjačem kao neku servietu. G. profesor odmah nadodaje: »Ovo bi moglo kod osoba, koje su manje upućene u ovo polje i pojave, moglo proizvesti utisak, kao da se tu radi o jednostavnoj manipulaciji i prevari pomoću širokog bijelog komada tkanine«. Na to mu je lijepo odgovorio Adolf F. Mayer, da će na to« pomisliti ne samo manje upućeni, nego i svaki nepristrani prosmatrač« (*Materialisationen u. Telepathie, München 1922, str. 37*).

Schrenck-Notzing iznosi u drugoj knjizi svoje pokuse s medijom Stanislavom Tomczyk (iz Poljske). Tu se vidi na fotografiji, kako se kod tezulje desna zdjelica znatno u vis digla. Pri tome se može zapaziti, kako je ta zdjelica povezana tankom niti s prstima Stanislavine ruke. Isti je g. profesor našao i na drugim fotografijama, kako je između podignute celuloidne kugle i prstiju

medija više niti. Svatko će tu kazati, da je dizanje te kugle kao i spuštanje u vezi s tim nitima. Što će na to g. profesor? On misli, da bi samo »površan um« mogao zaključiti i tvrditi, da medij tu vara; on jamči, da je tu prevara isključena, jer je kontrola bila znanstveno savršena. No što su onda one niti? Po g. profesoru medij je te niti materijalizirao. I Richet ima isto mnijenje o takvom slučaju kod Ohorovicza (1. c. 329).

Na brojnim fotografijama, koje je Schrenck-Notzing objelodanio i prikazuju Martu B., vidi se samo neka bijela masa, koja priliči tkivu ili nacrtanoj glavi. Mayer (1. c. 21) opaža, da bi se čovjek mogao zakleti, da je Marta za sjednice pokazala samo crteže, manufakture i sadrene kopije. No Schrenck-Notzing ipak drži sve za prave materijalizacije.

Schrenck-Notzing je izvodio pokuse na Ladislavu Laszlo iz Budapeste i zajamčio je da su samo istiniti fenomeni kod toga medija. Još je od 15. oktobra 1923. predložio Tordaiu, neka bi nenadano Laszlou oduzeo materijaliziranu glavu: blago ali snažno (mit mildem Zwang). Dakle je još tada vjerovao on u Laszlove aporte. A gle! Sam je taj medij javno priznao 29. decembra 1923., dakle nešto preko dva mjeseca kasnije, da su sve njegove izvedbe bile samo prevara. Eto što se dogodi, kada netko iz učenih razloga vjeruje, da je dovoljno stroge mjere poduzeo i da njega nitko ne vara.

Sch. Notzing je izišao s trećim djelom »Experimente der Fernbewegung« U njemu navodi sud 60 osoba, sve učenih ljudi. No najprije sam v. Schrenck-Notzing nije čovjek, u koga se može slijepo pouzdati; niti je medij Milli Schneider osoba vrijedna slijepog pouzdanja. O njemu piše Klinckowstroem, da su ga pred nekoliko godina prije ovih pokusa i sjednica kod Schrenck-Notzinga uhvatili kako vara. Dr. Hellwig uzeo je da malo prorešeta ove izjave u S. Notzingovoj knjizi, pa da vidimo nekoliko opazaka.

Razni učesnici opisuju: dizanje stola, hladno strujanje zraka, dapače na pokrivenim dijelovima tijela, dizanje tamburina, sjajne igle — s medijeva odijela — lete po zraku, štap se savija, rubac se diže, harmonika svira, zvončić zazvoni, tablica leti po zraku itd. Sve su to stvari vrlo sumnjive. Najprije i Notzing priznaje (str. 84), da su na prstima Willia našli tragove ilovače, kada je za sjednice tobože duh ostavio otisak svoje ruke na ilovači, koja je bila na plitici. Jednako su u drugoj sjednici opazili, kako nečija noga diže prstima u vis kutiju. (169). Dne 11. 5. 1922. nadzirao je sjednicu prof. v. Calker. On je opazio, kako se nalazi neka crta između Willia i predmeta što se diže, pa brzo postavi svoju nogu ispod one crte, da je presječe. Medij se preplašio i pojava je odmah prestala. I takovih primjera ima više. Eto, to je dovoljno, da rećemo, kako Willievi pokusi nijesu izvan sumnje.

Do istog zaključka moramo doći i glede učesnika, ma koliko oni bili i učene glave. I sam Schrenck-Notzing priznaje: »One su sjednice imale više uspjeha (pojava), u kojima se nije išlo za strogim znanstvenim ciljem i kada u sjednici nije vladala atmosfera hladne ozbiljnosti« (XV). S. Notzing navodi do 60 učenih osoba. No njihova se izvješća često međusobno ne slažu; k tome je od njih malo koji sposoban, da otkrije prevaru ili da je predušetne. Ta većina je tih učesnika sklona, da vjeruje u istinitost tih pojava i to kao nadnaravnih, pa stoga i ne poduzimlju nužne mjere, e bi se zapriječilo svaku prevaru. Oni su premalo kritični, pa ipak previše u se vjeruju i umišljaju si, da su pri sjednici svemu doskočili i da su prevare nemoguće. I sam S. Notzing priznaje, da je među tim učenim ljudima bilo više njih, koji unapred vjeruju i ne pristupaju k sjednici s nužnom skepsom. K tome mnogi od ovih učesnika prisustvovahu samo kod par i malo sjednica, a poznato je da si takovi ne mogu stvoriti tako lako pravi sud o pojavama. To uostalom priznaju kod S. Notzinga i sami nekoji učesnici. Nekoji su opet vrlo lakovjerni, pa takovi nijesu vjerodostojni svjedoci. Pri slabu ili crvenom svijetlu ne može nitko da pravo vidi, pa zbog toga ni da pravo upoznade pojave, koje se javljaju kod sjednice u takovom svijetlu. Dakle o ozbiljnosti kontrole ne sumnjamo, ali je drugo pitanje da li je ta kontrola bila svestrana i zgodna uz najbolju volju. Protiv eventualne sugestije najbolja je kontrola fotografija, osobito kinematografija, ali toga Willi nije dozvolio. Notzing ga opravdava time, što je kod njege tobože previše razvijena idiosinkrazija.

Važna je i ta činjenica kod S. Notzingovih sjednica: dugo prođe, dok se pojavi kakova pojava. Tako su 5. 9. 1922. čekali u sjednici napeto sat i po, dok se nešto pojavilo; 9. 10. 1922. dva sata, često i dulje. Pri takovu čekanju učesnici su psihično umorni i teško da mogu točno opažati, jer se oči tu zaklapaju od umornosti. Još je važnije, što je Willi u času pojave znao naumice odvratiti pažnju učesnika na nešto drugo. I sami učesnici glasno upozore jedan drugoga na pojave, a time nužna pažnja nije jaka. To je i razlog, da su se mnogi učesnici prevarili u opažanju i to su kasnije priznali. Tome je kriv ili njihov položaj ili jer i sam medij čas prije pojava počme da drhće i nemirno se vlada, pa to smeta mirnom opažanju.

Hellwig završuje svoje opaske o svemu u trećoj knjizi v. Schrenck-Notzingovoj: Razni momenti ne kažu, da se opisane pojave nijesu zbile, nego kritičnom sucu sve to nije dovoljno, da mora kazati e su te pojave izvan svake sumnje. To slijedi i stoga, što su ovdje izjave učesnika izabrane i vrlo skraćene.

Ovaj sud drukčije glasi nego li kod Dr. Bazale u njegovim »Tajanstvene pojave«. Bazala prima sve pod gotov groš.